

RUIMTE VOOR ANDERS ZIJN

Door: Drs. Eva Ouwenhand*

Vermaatschappelijking staat hoog op de agenda van de Geestelijke Gezondheidszorg (GGZ). In de praktijk van alledag is dat nog best lastig. Hoe integreert iemand met een psychiatrische stoornis in een wijk of in een kerk? Is er plaats voor hem of haar? Het project 'Ruimte voor anders zijn' wil kerken helpen om ruimte en aandacht te geven aan mensen met een psychiatrische achtergrond. Eva Ouwenhand vertelt over het ontstaan en de inhoud van het project 'Ruimte voor anders zijn'.

Het Pastoraal Café in Zeist en in Nieuwegein, twee voorbeelden van laagdrempelige ontmoetingsplekken voor mensen met een psychiatrische achtergrond. Niet te groot, niet te massaal, persoonlijke aandacht als je dat op prijs stelt, maar ook ruimte om in een hoekje te zitten en niet al teveel te zeggen. Gelegenheid om over zingeving en geloof te praten zonder direct iets te hoeven in een kerk. Prachtige voorbeelden van oecumenische samenwerking. Verschillende kerken dragen bij in geld en menskracht, en de bezoekers zijn ook van allerlei achtergrond.

Geschiedenis

Het Pastoraal Café is één van de initiatieven die voortgekomen zijn uit het project 'Ruimte voor anders zijn'.¹ In 2001 starten de Samenwerkende Instellingen Maatschappelijk Activeringswerk Utrecht met een project 'Zorg' voor mantelzorgers en vrijwilligers in de zorg. In de daaropvolgende jaren komen daar andere organisaties bij, zoals Philadelphia en de Vriendendienst Zeist en verschuift de aandacht naar het kwartiermaken en ruimte maken voor 'anders zijn' van mensen met

een verstandelijke beperking of met een psychiatrische achtergrond. Een projectgroep wordt gevormd, waaraan katholieke en protestantse maatschappelijk activeringswerkers uit Utrecht en Gelderland deelnemen. De eerste conferentie 'Ruimte voor anders zijn' wordt in oktober 2003 gehouden in Ede, voor de kerkelijke achterban van Utrecht en Gelderland. Een levendige conferentie die smaakt naar meer.

In 2004 wordt de keuze gemaakt om een scheiding te maken tussen de doelgroepen. In Gelderland komt een apart project voor mensen met een verstandelijke beperking en gaat de projectgroep 'Ruimte voor anders zijn' zich richten op mensen met een psychiatrische achtergrond. Een gastvrije parochie of gemeente zijn voor psychisch zieke mensen blijkt in de praktijk nog moeilijker dan voor mensen met een verstandelijke beperking. De projectgroep 'Ruimte voor anders zijn' wil activiteiten van plaatselijke kerken voor mensen met een psychiatrische achtergrond faciliteren en het maatschappelijk debat over psychisch ziek zijn stimuleren. Niet als een gesprek over mensen die heel

Wilfried komt mij ophalen met de fiets voor het Pastoraal Café in Zeist. Hij is vorige maand ook geweest, samen met een SPV'er, maar hij vindt het nog te spannend om alleen te gaan. Wilfried is een schizofrene man van begin vijftig. Hij woont nu een jaar of twee in Zeist in een sociowoning en heeft niet veel contacten. Zijn moeder is een paar maanden geleden overleden. Zij was het enige familielid dat hij nog opzocht, opgehaald door mensen van de kerk die hem nog kenden van vroeger. Zijn zus, die ver weg woont, ziet hij 2 of 3 maal per jaar. We komen binnen in het lichte en vrolijk ingerichte jeugdthunk van de Nieuwe Kerk. Hier en daar zitten mensen koffie of thee te drinken aan verschillende tafeltjes. Wilfried nestelt zich in een hoekje van een tafel. Hij wordt begroet door mensen die hij kent van Altrecht, en door de vrijwilligers die ons verwelkomen en ons iets te drinken aanbieden. Hij is een beetje verlegen en plukt aan zijn snor.

Na een poosje informeel praten worden we uitgenodigd om in een kring te gaan zitten voor een korte viering, zo'n twaalf, dertien mensen bij elkaar. In het midden staat een kaars die aangestoken wordt. We zingen uit een eenvoudige liedbundel, speciaal voor het Pastoraal Café gemaakt. Een vrijwilliger kan prachtig zingen en helpt ons wijs te houden. De pastor die de viering leidt leest over de man met een legioen aan geesten uit het Nieuwe Testament. Hij nodigt ons uit om te reageren. Ik heb net de zondag ervoor over deze tekst geprekeerd in de kliniek, maar grappig genoeg zijn er hier weer hele andere reacties. Iemand merkt op dat je bezeten zijn door geesten absoluut niet gelijk kunt stellen aan een psychiatrische aandoening. Het is al vervelend genoeg dat je met dat stigma rond moet lopen. Een ander moet denken aan hooligans. Het lijkt soms wel of in hen boze geesten zijn gevaren als ze eenmaal los gaan. In de kliniek was er meer herkenning van de eenzaamheid van de bezetene, maar ook van de geesten die in je hoofd rond kunnen spoken zonder dat je ze kunt verdrijven. Bij de voorbeden mag iedereen een kaars aansteken. Dat vindt Wilfried het hoogtepunt van het hele samenzijn, vertrouwt hij mij later toe. Vooral omdat zijn moeder net overleden is. Hij vindt het fijn om dit voor haar te doen, maar ook dat we samen bidden en dat anderen meeleven met zijn gemis.

Na deze eerste verkennende bezoeken gaat Wilfried nu iedere maand op eigen gelegenheid naar het Pastoraal Café. Hij voelt zich er thuis. Als hij dreigt te moeten verhuizen naar een andere plaats, vertelt hij dat meteen tijdens de volgende bijeenkomst en krijg ik een bezorgde e-mail van een vrijwilliger die vertelt dat Wilfried deze plek zal missen. Uiteindelijk blijkt Wilfried tot zijn opluchting toch in Zeist te blijven wonen. Ik ben blij dat hij zo een klein netwerkje opbouwt waar hij lief en leed kan delen.

Pastoraal
Café Zeist

anders zijn of zich anders gedragen dan gemiddeld, maar juist over het feit dat iedereen in zijn of haar leven wel eens met de GGZ te maken kan krijgen. Een (tijdelijke) psychische stoornis komt immers veel vaker voor dan men over het algemeen denkt. Een ander aandachtspunt van de projectgroep is de extramuralisering van de zorg, waardoor steeds

vaker mensen, ook met chronische psychiatrische aandoeningen, deel uit kunnen gaan maken van een parochie of gemeente. Ook ondersteuning van familie is een belangrijk aandachtspunt van de projectgroep.

In de daaropvolgende jaren organiseert de project-

groep twee conferenties en start met vier pilots in Apeldoorn, Neede, Nieuwegein en Zeist waar ervaring opgedaan kan worden en materiaal ontwikkeld wordt dat ook elders gebruikt kan worden. Belangrijk is, dat in de werkgroepen die de pilots dragen, behalve plaatselijke pastores, geestelijke verzorgers uit instellingen, kerkelijke vrijwilligers, en mensen uit de doelgroep, ook maatschappelijk activeringswerkers van verschillende kerken zitten. Er is concrete ondersteuning in menskracht dat het locale niveau overstijgt. Zo wordt er nagedacht over een toerustingsaanbod voor vrijwilligers in Nieuwegein, een maatjesproject 'Kerkmaatjes' in Apeldoorn, toerusting van professionals in Neede. In Nieuwegein en later in Zeist worden plannen voor een Pastoraal Café gemaakt en ook uitgevoerd. In 2006 verschijnen themanummers over kerk en psychiatrie van het Ouderlingenblad en Toer. Het project 'Ruimte voor anders zijn' slaat landelijk zijn vleugels uit. Willy Meijnhardt, vanaf 2001 actief in de projectgroep, gaat in 2007 deel uitmaken van het team binnenlands diaconaat van Kerk in Actie en krijgt als opdracht de provinciale initiatieven landelijk uit te rollen.

Landelijk netwerk

Inmiddels is 'Ruimte voor anders zijn' uitgegroeid tot een landelijk interkerkelijk netwerk met een eigen website². Zes werkgroepen zijn momenteel actief. Op de website staat informatie over wat er georganiseerd wordt, liturgiesuggesties en ideeën om mee aan de slag te gaan. Het netwerk organiseert bijeenkomsten, bijv. ter voorbereiding op de week van de psychiatrie. Dit jaar informeerden geestelijke verzorgers van GGZ Lentis in Groningen het netwerk over hun positieve ervaringen met het project 'Een ervaring rijker'. De geestelijk verzorgers hadden cliënten gestimuleerd om hun ervaringen met psychische ziekte in de vorm van een stukje levensverhaal op papier te zetten. Tijdens de week van de psychiatrie en in de weken daarna vertelden deze cliënten hun verhaal in verschillende kerkgemeenschappen tijdens

een viering. Een bijzondere ervaring, voor de cliënten zelf, maar ook voor de kerkgangers. De voorbereiding en begeleiding hiervan werd door het team Geestelijke Verzorging gedaan. Deze verhalen werden later samen met een aantal kunstwerken uitgegeven door GGZ Lentis en Kerk in Actie³. Enkele werkgroepen hebben na deze netwerkbijeenkomst dit initiatief plaatselijk uitgewerkt en uitgevoerd.

Komt er werkelijk meer ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond?

Het is moeilijk om het effect van 'Ruimte voor anders zijn' te meten. Er is mijns inziens tweemaal effect. Allereerst vertellen cliënten mij rechtstreeks hoezeer ze het Pastoraal Café waarderen. Vanwege de mogelijkheid om mensen te ontmoeten, omdat er vrijwilligers en pastores zijn die vriendelijk en gastvrij zijn. Ook het delen van gemis wordt genoemd. In de tijd dat ik met Wilfried het Pastoraal Café in Zeist bezocht waren er verschillende andere ambulante cliënten die ook een ouder hadden verloren in de afgelopen jaren. Het aansteken van de kaarsen gaf vorm aan gedeeld verdriet. Bezoekers vinden het fijn om te kunnen reageren op een Bijbeltekst en mee te kunnen doen aan het gesprek. Uit het jaarverslag 2009 van het Pastoraal Café in Nieuwegein blijkt dat er 125 bezoekers waren in dat jaar. 71 vrijwilligers en pastores waren betrokken bij de maandelijkse bijeenkomsten.⁴ Andere initiatieven, zoals een maatjesproject, hebben hun bestaansrecht m.i. al veel langer bewezen, gezien de goede ervaringen van 'Vriendendiensten'.

Het binnen de kerken meer bespreekbaar maken van psychiatrische aandoeningen en de gevolgen ervan voor mensen en hun familie, is een expliciete doelstelling van 'Ruimte voor anders zijn'. Het vertellen van verhalen door cliënten in vieringen, zoals dat door de geestelijke verzorging van GGZ Lentis is geïnitieerd, is een voorbeeld van deze bewustwording, waarbij in de week van de psychiatrie in 2007 tweeduizend kerkgangers zijn

bereikt. Voor sommige cliënten heeft het vertellen zelf helend gewerkt. Anderen rapporteerden na afloop dat zij allerlei reacties van herkenning hadden gekregen. Dit is een indirecte vorm van ruimte creëren. Het netwerk 'Ruimte voor anders zijn' probeert een dergelijk initiatief, dat goed gewerkt heeft, breder bekend te maken.

Het belang van 'Ruimte voor anders zijn' voor geestelijke verzorgers

In 2002 werd ter voorbereiding van de studiedag van de protestantse sector binnen de VGVZ over de relatie geestelijke verzorging en kerken een enquête⁵ gehouden onder protestantse geestelijke verzorgers over dit onderwerp. Daaruit blijkt dat 76% van de ondervraagden dit contact belangrijk vindt. In de GGZ ligt dit percentage aanzienlijk lager: 45,6%. Als grootste belemmering in het contact wordt genoemd dat de werelden van kerk en instelling van gezondheidszorg zo gescheiden zijn. Men constateert dat ervaringen moeilijk uitwisselbaar zijn, en dat er te weinig besef is dat men elkaar nodig heeft. Ook inhoudelijk, theologisch en theoretisch, is er te weinig uitwisseling en zijn er te weinig dwarsverbanden, vindt men. Dit geldt zowel op lokaal als op landelijk niveau. Veel geestelijke verzorgers hebben wel een wensenlijstje voor het contact met de kerken waarop *meer wederzijdse uitdaging, meer gestructureerde samenwerking, uitwisseling en ervaring van kennis* maar enkele van de aangegeven punten zijn.

Je zou kunnen zeggen dat het project 'Ruimte voor anders zijn' in de daaropvolgende jaren in ieder geval aan een gedeelte van deze wensen tegemoet is gekomen voor de groep geestelijke verzorgers in de GGZ. Het is een platform waar kennis en ervaring uitgewisseld wordt en beschikbaar wordt gesteld voor een grotere groep geïnteresseerden. Basispastoraat en instellingspastoraat werken op allerlei manieren met elkaar samen en laten door voorbeelden van 'good practises' zien hoe het kan.

In de studiekering 'Theologie en Psychiatrie' van het netwerk, wordt een begin gemaakt met het theologisch doordenken van dit 'anders zijn' van psychisch zieke mensen met het oog op scholing en mogelijke publicaties. De kennis en ervaring die in instellingen wordt opgedaan, zoals het signaleringsinstrument voor pastores van de Grote Rivieren, kan ook in andere regio's gebruikt worden. Dat de PKN landelijk en de RKK en de PKN regionaal in dit proces investeren d.m.v. menskracht en financiën, is volgens mij een goede zaak.

Willy Meijnhardt: *Kerk en psychiatrie hadden in het verleden niet veel met elkaar. Het was een witte vlek, er waren geen commissies of werkgroepen (in tegenstelling tot kerk en handicap die zelfs tot op de dag van vandaag vijf landelijke commissies telt), er was geen theologische studiekering en geen artikel te vinden over de wereld van de psychiatrie. Het was een taboe onderwerp, ver van ons bed.*

Het project 'Ruimte voor anders zijn' heeft ertoe bijgedragen dat de wereld van de psychiatrie dichterbij is gekomen in de kerken. Psychiatrie kan deel uit maken van onze persoonlijke wereld, in vriendenkring, familie en gezin en dat verhaal moet een plek hebben in de kerkelijke gemeenschappen.

* Drs. Eva Ouwehand, geestelijk verzorger Altrecht/FPC 2landen.

Noten

- 1 Ruimte voor anders zijn – De ontwikkelingen van het project in Utrecht en Gelderland 2003-2007, uitgave van de projectgroep 2008.
- 2 www.ruimtevooranderszijn.nl
- 3 'Een ervaring rijker'. Cliënten van Lentis vertellen hun ervaringsverhaal in kerkdiensten in Groningenstad en ommeland, Lentis 2010.
- 4 Jaarverslag van de stichting Kerken en Psychiatrie Nieuwegein.
- 5 Ouwehand, E. (2003): Boodschap aan/van de kerk? In: Tijdschrift Geestelijke Verzorging 29 (2003), 4-10.